

Людмила Стрільчук

Проблеми історичної пам'яті в сучасних українсько-польських взаєминах

На рубежі тисячоліть людство пережило черговий пізнавальний переворот, який іменують «поворотом до пам'яті». Людській спільноті притаманна здатність пам'ятати минуле. Під «історичною пам'яттю» ми розуміємо здатність людського розуму зберігати індивідуальний та колективний досвід міжлюдських взаємин і формувати на його підставі

І С Т О Р И Ч Н Е   С У С І Д С Т В О

уявлення про історію як таку та своє місце у ній. Фактично, – це наявна інформація для соціальної ідентифікації особистості та спільноти. Історична пам'ять – індивідуальна та колективна – є результатом взаємодії особистості і соціального середовища. Без такої взаємодії немає історичної пам'яті. Таким чином, історична пам'ять – це свого роду ідентифікація з певною культурою 1.

В посткомуністичних країнах ЦСЄ, у тому числі в Республіці Польща та Україні, дискурс стосовно історичної пам'яті є надзвичайно актуальним, що перетворює його на чинник, який напряду впливає на життя суспільств та, великою мірою, визначає характер політичних процесів. Системні трансформації останніх десятиліть докорінно змінили акценти у підходах до розуміння та вивчення історичної минувшини у країнах, що були тісно пов'язані спільним комуністичним минулим. То ж, на повістці денній новопосталих Польщі та України особливої актуальності набули питання вивчення спільної історії держав і націй, формування спільної колективної пам'яті, конструювання нових схем національної ідентичності.

Слід визнати, що на момент постановня незалежних Польщі та України рівень патріотизму був досить низьким. Історичні пам'ятні місця, які мали б стати фундаментом формування нової ідентичності чи національної спільноти, або замовчувалися, або взагалі були невідомі. Така, фактична, відсутність національної колективної пам'яті – пов'язана з радянським етапом історичного розвитку. Тому логічно, що в національному середовищі як українців, так і поляків розвивалося сильне, іноді, навіть, гіпертрофоване прагнення дати відповіді на багато складних питань історичного минулого, у багато чому спільного для українців та поляків.

Взаємовідносини двох сусідніх держав України та Польщі, власне, як і взаємини двох народів, мають тривалу історію формування та розвитку. Від моменту зародження державності Україна та Республіка Польща постійно перебувають у процесі налагодження взаємних міждержавних відносин, які в силу різних історичних подій та факторів не завжди відзначалися стабільністю і добросусідством. Однак, можна з впевненістю стверджувати, що за будь-яких обставин ні українська, ні польська нації не розвивалися без взаємного впливу, відірвано чи окремо. Два сусідні народи тісно пов'язані багатовіковою історією сусідства, яка гучним відголосом нагадує про себе крізь століття.

Проблемам українсько-польських відносин у різні періоди історії присвячено багато наукових праць, студій, проводяться численні конференції, круглі столи, зустрічі політиків, дискурси в колах науковців, обговорення у засобах масової інформації, а це в свою чергу, відчутно впливає на пересічних українців та поляків, для яких міжнаціональні взаємини та примирення давно вийшли з абстрактної площини. І це не випадково, адже Республіка Польща – найближчий сусід України, з якою її поєднує, окрім спільної історії, близькість мов та спорідненість культур, врешті, ментальна близькість. Не секрет, що спільні сторінки історії і далеко не завжди найкращі міжнаціональні взаємини досить часто стають наріжним каменем в українсько-польських стосунках.

Україну та Польщу пов'язує майже 700-літнє спільне минуле, впродовж якого обидва народи пережили як періоди добросусідства, так і багатьох непорозумінь, відкритої ворожнечі, конфліктів. Тривалий час обидва народи перебували в складі одних і тих самих держав: Першої та Другої Речі Посполитої, Австро-Угорської та Російської імперій. Українці та поляки зазнали жорстокого міжнаціонального протистояння в роки Другої світової війни, випробували на собі будівництво соціалізму, складнощі тоталітаризму, кризу розпаду комуністичної системи, пошук нової моделі постсоціалістичного розвитку.

Усе це разом узяте в певні історичні періоди об'єднувало і у той же час роз'єднувало українців та поляків. Спільна історична спадщина, у кожного своя національна історична пам'ять, породили чимало суспільно-історичних стереотипів і міфів, які досить потужно впливали і до сьогодні продовжують впливати на двосторонні взаємини. Звичайно, що за період історичного співіснування українців і поляків не могло бути все спокійно і безконфліктно, так звані «наріжні камені» двосторонніх взаємин, призвели до багатьох непорозумінь і, навіть, збройних конфліктів. Тому метою запропонованої статті є огляд проблемних сторінок спільної історії, без яких не можливо зрозуміти витoki складних питань та протиріч між двома націями, а відтак, не можливо говорити про узгодження трактування спільних сторінок історії і, як наслідок, про примирення двох націй.

У К Р А Ї Н А - П О Л Ь Щ А

Роль окремих людей, представників двох націй, є чи ненайвагомим фактором сучасних міждержавних стосунків, добросусідських відносин двох держав і народів. Саме міжлюдські стосунки визначають сьогодні суспільні стереотипи: поляка для українців, та українця для поляків, і саме крізь призми цих стереотипів сприймається сусідня держава, суспільство та формуються міждержавні відносини.

Налагодження та розширення міжлюдських відносин українців та поляків сприймається обома суспільствами як свідчення політичного порозуміння та запорука сталості економічних відносин, культурна інтеграція. Можна також стверджувати, що міжлюдські стосунки є відзеркаленням стану міжетнічних відносин. Поряд із цим безсумнівними є факти певної упередженості, негативних стереотипів, які існують в свідомості українського та польського народів, породжених частими конфліктами та драмами історичної минувшини.

Зокрема, негативний стереотип українця прививався переказами про Хмельниччину і гайдамаччину, підсилювався відносно свіжими подіями Другої світової війни та подіями на Волині середини 40-х років ХХ століття. А на західних теренах України образ сусіда-поляка викликає асоціації з утисками українців, коли на «східних кресах» Другої Речі Посполитої закривалися українські школи, культурно-освітні заклади, руйнувалися православні церкви, нищилися селянські господарства під час пацифікації. У роки війни польське підпілля винищувало українську інтелігенцію, а нова повоєнна влада Польщі продемонструвала своє відношення до українців через акцію «Вісла».

В період тоталітаризму негативні стереотипи в обох народів по відношенню один до одного ще більше посилювалися через антипольську пропаганду в Україні і антиукраїнську в Польщі, зокрема шляхом фальсифікації та викривлення історії. В польській свідомості українці поставали «націоналістами» в самому крайньому негативному значенні цього слова, а отже, українці уявлялися найбільшими ворогами поляків і причиною усіх їх нещастя^{2,3}.

Сучасні українсько-польські стосунки, на жаль, ще не до кінця змогли здолати і відкинути усі негативні стереотипи в свідомості двох народів. Головні причини цього, на нашу думку, полягають у наступному:

- доволі важко переламати закоренілий у свідомості старшого покоління синдром упередженості, на це потрібно тривалий час, іноді, навіть, зміни поколінь;

- усталений негативний стереотип українця в Польщі підтримується різноманітними екстремістськими та націоналістичними групами і (окремими) публікаціями в пресі. Прикладом може слугувати діяльність «кресових» організацій а Перемишлі;

- існує певна недовіра щодо доброї волі іншої сторони у зміцненні співробітництва та дружніх відносин;

- для поляків прослідковується брак економічної та культурної привабливості України. РП ніколи не розглядала Україну, як фінансового чи технологічного партнера, радше всі сподівання Польщі були спрямовані в західному напрямку;

- для польського суспільства, переважна більшість якого сповідує католицизм, православ'я та греко-католицизм, духовна ситуація на Україні є чужою і незрозумілою, а тому релігійний чинник досить потужно впливає на суспільну свідомість;

- політичні заяви польської політичної еліти 2013 – 2016 років зацентрували увагу на проблемах спільної українсько-польської історії, загостривши історичні акценти польського суспільства на конфліктних моментах минувшини, зокрема, подіях Другої світової війни на Волині.

Для ілюстрації проблем історичної пам'яті у сучасних українсько-польських взаєминах більш детально зупинимось на останній тезі, тим більше, що саме нещодавні акценти зроблені польською політичною елітою, великою мірою вплинули на зміну суспільної думки поляків стосовно їх східних сусідів – українців.

В історію українсько-польського пам'яттєвого дискурсу липень 2016 року увійде розмежувальним каменем незгод, розбитих сподівань, обнуливши чверть столітній діалог інтелектуальної та політичної еліти двох країн. 22 липня Сейм Республіки Польща проголосував за резолюцію «Про встановлення 11 липня Днем пам'яті поляків, жертв геноциду, вчиненого ОУН-УПА». Ця ухвала Сейму не просто перекреслила усі напрацювання науковців та політичних еліт двох країн за чверть століття, а змусила українських істориків констатувати поразку у двосторонньому діалозі. Як заявив Ярослав Грицак в інтерв'ю одному із інтернет видань: «... маю визнати: після бійки кулаками не

І С Т О Р И Ч Н Е С У С І Д С Т В О

розмахують, а бійку ми програли. Вважаю це особистою поразкою і готовий нести відповідальність, але опускати руки не збираюся. Ми програли битву, а не війну. А війна – надовго. Тому краще перегрупувати сили і думати про новий наступ»⁴.

Для українського суспільства така позиція польської сторони стала своєрідним шоком, особливо враховуючи кількісний результат голосування: за резолюцію проголосували 442 депутати, 0 – проти і лише 10 депутатів утрималися. По-суті, усі попередні напрацювання у площині узгодження і трактування спільної історії виявилися марними. Йдеться, наприклад, про багатолітній діалог науковців з питань узгодження трактування спільної історії, спільну заяву президентів України та РП «До порозуміння і єднання» від 21 травня 1997 року, відкриття президентами обох країн Л. Кучмою та А. Кваснєвським меморіалу українсько-польського примирення у с. Павлівка, що на Волині у 2003 році, вироблення спільної візії щодо меморіалу орлят у Львові та відкриття тогочасними президентами В. Ющенком та А. Кваснєвським 24 червня 2005 року на Личаківському кладовищі меморіалу загиблим воїнам Української Галицької Армії та «Меморіалу орлят», відкриття В. Ющенком та Л. Качинським 13 травня 2016 року пам'ятника меморіалу загиблим українцям у с. Павлокома (РП), а 28 лютого 2009 року президенти України та Польщі В. Ющенко та Л. Качинський беруть участь у вшануванні жертв міжнародного протистояння у роки Другої світової війни у Гуті Пеняцькій (Україна).

Республіка Польща, що у пострадянський період для України була не просто добросусідською державою, торгівельним партнером, а й стала партнером стратегічним, що означає поглиблення і розширення міждержавного співробітництва у політичній, економічній і гуманітарній сфері. Але, от якраз, гуманітарна сфера двосторонніх взаємин у останні роки виявилася найпроблемнішою. Першим тривожним сигналом стала червнева заява 2013 року Сейму РП, яка продемонструвала, що сподівання української сторони на капку у суперечках щодо подій на Волині 1943 - 1944 років даремні. Ще гостріше ця проблема постала у липні 2016 року.

Аналіз статистики та подій останніх років переконливо свідчить, що проблеми історичної пам'яті в українсько-польських стосунках загострюються і негативно впливають на двосторонні відносини. На підтвердження цього наведемо кілька прикладів.

Перший. Про різке загострення проблем історичної пам'яті і негативні зміни суспільно-історичних стереотипів свідчать так звані «війни на могилах» - плюндрування місць національної пам'яті. Як приклад наведемо хронологію за останні три з половиною роки:

2014 рік.

-квітень 2014 року на греко-католицькому цвинтарі в с. Молодичі Ярославського повіту Підкарпатського воєводства знищено пам'ятник українській громаді села;

-березень 2014 року осквернено символічну могилу вояків УПА у Грушовичах Ярославського повіту Підкарпатського воєводства;

-травень 2014 року повторний акт вандалізму у Грушовичах;

-2 липня 2014 року у с. Вербиця Томашівського повіту Люблінського воєводства пошкоджено пам'ятний знак на увічнення українських жертв комуністичних репресій.

2015 рік.

-осквернено пам'ятний знак воякам УПА на горі Монастир біля с. Верхрати Любачівського повіту Підкарпатського воєводства;

-осквернено пам'ятний знак воякам УПА у с. Молодичі Ярославського повіту Підкарпатського воєводства;

-пошкоджено пам'ятний знак загиблим українцям

у с. Радружі Любачівського повіту Підкарпатського воєводства;

-осквернено пам'ятний знак воякам УПА у с. Білосток Грубешовського повіту Люблінського воєводства;

-27 травня 2015 року пошкоджено пам'ятний знак на символічній могилі вояків УПА у Грушовичах Підкарпатського воєводства.

2016 рік.

-5 березня 2016 року частково знищено пам'ятник українській громаді у с. с. Молодичі Ярославського повіту Підкарпатського воєводства;

У К Р А Ї Н Я - П О Л Ь Щ А

-15 травня 2016 року здійснено наругу над могилами українського військового кладовища у с. Пикуличах поблизу Перемишля;

-9 жовтня 2016 року члени ультраправої організації Obóz Wielkie Polski знищили пам'ятник на братській могилі вояків УПА у с. Верхрата Любачівського повіту Підкарпатського воєводства.

2017 рік.

-8 січня 2017 року у с. Гута Пеняцька Львівської області невідомими особами зруйновано меморіал загиблим полякам споруджений в пам'ять особам, загиблим в ході каральної акції в роки Другої світової війни;

-12 березня 2017 року розмальовано червоною фарбою пам'ятники жертвам українсько-польського конфлікту у роки Другої світової війни у с. Підкамінь на Львівщині;

-14 березня 2017 року повторно сплюндровано пам'ятний меморіал полякам у с. Гута Пеняцька Львівської області.

Акти вандалізму у місцях національної пам'яті, безумовно, не додають позитиву у двосторонні міжнаціональні взаємини, а їх зростаюча динаміка свідчить про загострення проблем історичної пам'яті в українсько-польських відносинах.

Приклад другий. Восени 2016 року у польський прокат вийшов скандальний художній фільм В. Смажовського «Волинь». У цьому сенсі напрошується, щонайменше два висновки: загострення акцентів на складних та негативних сторінках спільної історії недалекого минулого; та намагання однобічно і викривлено подати події часів Другої світової війни на Волині, зокрема українсько-польський конфлікт.

Постають і запитання: для чого це робиться і кому це вигідно? Ухвала Сейму Республіки Польща від 22 липня 2016 року і вихід у жовтні 2016 року фільму «Волинь» - два послідовні і такі гучні акценти зроблені польськими владцями та митцями на волинських подіях 1943 – 1944 років, свідчать про загострення проблем історичної пам'яті, (принаймні з польського боку). Рейтинги фільму В.Смажовського, кількість глядачів, що переглянули його і кількість переможних номінацій, які присуджені фільму «Волинь» у березні 2017 року засвідчили, що проблема українсько-польського протистояння у роки Другої світової війни на Волині вийшла далеко за межі підручників і є загальносуспільною у РП. І це після того, як у даному питанні, ще в 2003 році, здавалося б, було поставлено крапку.

Невиправдано жорстокі сцени фільму, перекручення історичних фактів, звісно, що не додають позитиву у двосторонні міжнаціональні та міждержавні взаємини, а радше збурюють польське суспільство, прищеплюючи негативні історично-суспільні стереотипи стосовно східного сусіда – українця. Фільм «Волинь» за своєю скандальністю і перекрученням історичних фактів претендує на лідерство у номінації «фільм, який негативно вплинув на міжнаціональні взаємини», тим не менше, за касовими зборами фільм побив усі рекорди РП за останні десять років 5, а отже, його подивилася значна частина польського суспільства. Наслідком прокату, згідно польської статистики, стало масове негативне сприйняття поляками спільної історії і українців та України, як такої.

Ще одним наслідком такої державної політики є третій приклад: напади на українських студентів у Польщі. Одним із останніх випадків є побиття українських студентів у Жешуві 24 січня 2017 року. Згідно з інформацією польських правоохоронців, близько 15:30 українські студенти поверталися з навчання в гуртожиток. Дорогою їх зупинили п'ятеро молодих чоловіків і запитали студентів, звідки вони. Почувши відповідь, чоловіки поцікавилися, кому належить Львів - Україні чи Польщі. Потім нападники назвали студентів бандерівцями і побили їх. Незабаром поліція затримала п'ятьох підозрюваних, ними виявилися місцеві жителі віком від 18 до 20 років. Всі затримані визнали свою провину⁶.

Напади відбуваються не лише на українських студентів, об'єктами відвертої агресії стають і українські заробітчани. 17 січня 2016 року у містечку Кутно Лодзького воєводства місцеві неонацисти напали на українських заробітчан. Радикали атакували гуртожиток, вигукуючи гасла «Польща для поляків» та «Геть українців». Під руку нападників потрапили шестеро українців. Очевидці кажуть, що поляки увірвалися до приміщення та почали крушити все, що потрапляло під руку. Нападники були озброєні кастетами, камінням і ножами. Однак українці відбили атаку, а хуліганів забрала поліція⁷.

І С Т О Р И Ч Н Е С У С І Д С Т В О

Наведені приклади є лише частиною із цілої низки схожих випадків. У Кракові, Перемишлі, Любліні та інших містах Польщі, особливо у східних воєводствах, за останні півтора-два роки такі прициденти почастишали.

Четвертий приклад: обстріл Консульства РП у Луцьку. Сумно констатувати факт, що третіми силами влаштовуються різноманітні провокації задля загостренні українсько-польських взаємин, найгучнішим з яких, у останній період є обстріл із гранатомета Консульства РП у Луцьку вночі 29 березня 2017 року⁸. Невідомі обстріляли будівлю Генконсульства РП у Луцьку, як повідомили ЗМІ, судячи з величини отвору в даху, могли стріляти з гранатомета або іншого серйозного озброєння⁹. Голова МЗС України Павло Клімкін прокоментував цю подію «Обурений провокацією проти Генконсульства Польщі у Луцьку. Це підлість від тих, хто проти нашої дружби з РП»¹⁰.

Наведені приклади вкрай негативно впливають на двосторонні українсько-польські відносини і міжнаціональні взаємини, ставлячи під сумнів напрацювання політичної та наукової еліти двох країн, ризикуючи ще більше ускладнити і загострити міжнаціональні протиріччя. Тому проблеми історичної пам'яті мусять лягти в основу вираженої державної політики обох сусідніх держав. Подолання негативних стереотипів і формування нових, більш позитивних, у свідомості сусідніх народів стосовно один одного є важливою складовою гармонійного розвитку гуманітарних взаємин України та Польщі, і, як засвідчують події останніх років, актуальність історичної пам'яті у взаєминах України та Республіки Польща зростає.

Джерела та література:

1. Зашкільняк Л. Історична пам'ять та історіографія як дослідницьке поле для інтелектуальної історії / Л. Зашкільняк. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.inst-ukr.lviv.ua/files/23/810Zashkilniak.pdf> – Назва з екрану; 2. Заброварний С. До повного примирення і щирого порозуміння // Політика і час. – 1997. - №9. – С. 5 – 11; 3. Горун Д. / Д. Горун // Історія в школі. – 2002. - №5 -6. – С. 41; 4. Грицак Я. Українсько-польські гуманітарні взаємини в 1991 – 2001 рр. шлях України та Польщі до прощення / Я. Грицак // Новое время. – 29 липня 2016 р. – С.2.; 5. Польський фільм «Волинь». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.com/ukrainian/society/2016/10/161008_wolyn – Назва з екрану; 6. У Польщі побили студентів з України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/world/3805255-u-polschi-pobyly-studentiv-z-ukrainy> – Назва з екрану; 7. У Польщі група неонацистів атакувала гуртожиток із українцями. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tsn.ua/ukrayina/u-polschi-grupa-neonacistiv-atakuvala-gurtozhitek-iz-ukrayincyami-582779.html> – Назва з екрану; 8. Обстріл із гранатомета Консульства Польщі у Луцьку – це провокація «третьої сили» - польська реакція. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/28398281.htm> - Назва з екрану; 9. Обстріл консульства у Луцьку: реакція України і Польщі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.5.ua/polityka/obstril-konsulstva-u-lutsku-reaktsiia-ukrainy-i-polshchy-141840.html> – Назва з екрану; 10. Клімкін прокоментував обстріл консульства у Луцьку. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/politics/1847694-klimkin-prokomentuvav-obstril-konsulstva-polschi-u-lutsku-fotoreportaj.html> – Назва з екрану.